

L'ascens dels feixismes.

- 1-Definició i orígens del feixisme i del nazisme
- 2-Enfonsament del liberalisme al període d'entreguerres: factors que hi contribuïren:
 - 2.1 – La crisi econòmica
 - 2.2- El temor a una revolució d'esquerres
 - 2.3 –El fracàs de la democràcia
 - 2.3 – Factors ideològics
- 3- Racisme i antisemitisme
- 4-Els diversos feixismes, semblances i diferències
 - 4.1 – Els feixismes europeus
 - 4.2 – Alguns feixismes fora d'Europa
- 5- Conclusió final

1 - Definició i orígens del nazisme i el feixisme

El mot “feixisme”, que es feu extensiu a molts moviments de característiques similars, té els seus orígens en el Partit feixista Italià, de Mussolini, si bé tampoc ell inventà el nom, ja a finals del segle XIX existien a Itàlia una colla d'organitzacions anomenades *fascio*, o “feixos”, provenint dels llatí *fasces* (plural de *fascis*), com les que duïen els *lictors* a Roma, una colla de branques lligades i amb una destal, que simbolitzava el seu poder de castigar (fuetejar i executar). De tota manera, el nom indica la força que dóna la unió. Aquests grups no tenien una ideologia uniforme, els unia el seu component nacionalista.

Paradoxalment, i sorgint del moviment obrer, es crearen el 1914 els *Fasci d'Azione Rivolucionaria Internazionale*, que reivindicaven l'entrada d'Itàlia en guerra contra els imperis centrals, i dels quals, un dels dirigents va ésser Benito Mussolini.

El poeta Gabriele d'Annunzio, després de proclamar l'estat lliure de Fiume, va redactar una constitució que pot considerar-se com el precedent immediat del feixisme.

Acabada la Primera Guerra Mundial, i amb una Itàlia empobrida, en la qual molts ciutadans es consideraven humiliats per no haver tret un profit de la victòria, i unes classes mitjanes atemorides per la perspectiva de perdre el seu status social i pels moviments obrers en auge reivindicatiu, esperonats pel triomf de la revolució soviètica (1917), Mussolini, que provenia del socialisme, funda els anomenats *Fasci italiani di combattimento*, que molts començaran a veure com a guardians de l'ordre enfront els suposats o reals excessos de l'esquerra.

Els partidaris de Mussolini, coneguts com a “camises negres”, es convertiren ben aviat en una organització paramilitar que començà a perseguir dirigents obrers i persones en general considerades “molestes”. Així mateix, les classes altes italianes veïen en els *fascio*, la millor manera de mantenir l'ordre. Els *Fasci di Combattimento*, adoptaren finalment el nom de Partit Nacional Feixista.

Per la seva part, el nazisme alemany, prové de la paraula alemanya *Nationalsozialistische*, o nacionalsocialista, que indicaria fins i tot una voluntat populista en els seus orígens els de crear una mena de “socialisme nacional”, tercera via entre el capitalisme i la revolució comunista o socialista, de caire internacionalista, si bé ja veurem que poc van durar les vel·leïtats “esquerranoses”.

Va ser un terme encunyat pel que va ser ministre de propaganda del règim nazi, Josep Goebbels, que el va emprar per referir-se al que en principi era el

Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, o Partit Nacionalsocialista Alemany dels Treballadors.

Aquesta ideologia sorgeix a Alemanya als anys vint, però no adquireix importància fins els 30 i 40, amb el seu accés al poder, de la mà d'Adolf Hitler, i durant la Segona Guerra Mundial.

L'Alemanya posterior a la Primera Guerra Mundial era un país destruït i humiliat, amb gravoses reparacions de guerra per pagar, que feien gairebé impossible la seva recuperació econòmica, i amb un hiperinflació que es menjava qualsevol guany per part dels grups socials més desfavorits, i amenaçava enfonsar les classes mitjanes. La recuperació econòmica del anys centrals del segle XX, deixà el partit de manera momentània en l'ombra, però la crisi econòmica desfermada a partir del 1929, i les seves seqüeles d'atur i pobresa, l'alçà el poder, ja que es va saber presentar com el partit de l'esperança, que redreçaria la situació econòmica i tornaria a posar ben alt l'orgull d'ésser alemany. En situacions difícils, molts polítics sabem que res millor que crear un "boc expiatori", un "enemic interior" al qui culpar de tots els mals, en aquest cas, res millor que els jueus, que controlaven bona part d'empreses alemanyes i europees.

Probablemente, el fascismo no habría alcanzado un puesto relevante en la historia universal de no haberse producido la gran depresión. (Hobsbawm, pàg. 136)

Sin embargo, su principal logro fue haber superado la Gran Depresión con mayor éxito que ningún otro gobierno (...) (Hobsbawm, 2007, pàg. 134)

(...) los judíos estaban fuertemente representados en actividades tan visibles como la venta minorista, el sector inmobiliario, las profesiones jurídicas y sanitarias, así como en la función de intermediarios en la banca comercial y en el comercio mayorista de alimentos y metales; en diversas ramas de la industria y el comercio, notablemente en el sector bancario y el comercio de metales, la participación judía estaba descendiendo antes de la llegada de Hitler al poder. (Hilberg, 2005, pàg. 105).

Com ja hem dit, el partit nazi no hagués passat d'una força minoritària si no s'hagués desenvolupat en un context favorable per ell, de manera que l'anomenada "República de Weimar" (nom de la població on es redactà la seva constitució), es va veure com una cosa "fracassada".

A més, com a bona part d'Europa, existia el temor a una revolució d'esquerres, que ja s'havia manifestat en l'anomenada "revolució dels espartaquistes", que acabà amb l'assassinat dels seus dirigents, Rosa Luxemburg i Karl Liebknecht.

El 1919, a l'austríac Adolf Hitler, membre de les forces militars de Baviera, se li va encomanar investigar un partit acabat de néixer i de dubtoses activitats: el Partit Obrer Alemany, que en el seu programa refusava el Tractat de Versalles, signat entre Alemanya i els guanyadors de la Primera Guerra Mundial, i demanava la unitat amb Àustria, en el que seria la "Gran Alemanya", alhora que demanava un govern fort i la voluntat de reservar Alemanya només pels "veritables alemanys".

Hitler, més que investigar, es va afegir al partit, fins arribar a convertir-se en el seu principal dirigent, amb les conseqüències que ja sabem.

El nou partit adoptà un nou nom, el de Partit Nacional -Socialista Alemany.

El 1923, el partit intentà un cop d'estat contra la República, acabant Hitler a la presó, on redactà *Mein Kampf* (la meua lluita), on ja desenvolupava la seva ideologia racista i el desig de l'arianització d'Europa, donat que els aris constitueixen una raça superior. Hitler declara a *Mein Kampf*, el seu antisemisme i el seu anticomunisme.

Malgrat ser la condemna de cinc anys, Hitler només restà a la presó onze mesos, i tornà a dirigir el partit, el qual restà a l'ombra fins que la crisi l'alçà al poder.

Tal són els orígens del nazisme i el feixisme a Europa, abans de la seva arribada al poder, de la que parlarem més endavant. Un context similar feu que es desenvolupessin moviments de caire totalitari a tota Europa, i fins i tot que anessin

més enllà del vell continent. Està clar que els casos alemany i italià els serví d'inspiració, si bé cada un presenta les seves peculiaritats que ja analitzarem.

2 - Enfonament del liberalisme al període d'entreguerres

Ens resulta difícil entendre, com, en un determinat moment, la democràcia que semblava una ferma conquesta, s'enfonsa a Europa.

Però, com ens recorda Hobsbawm, els països liberals constituïen una minoria en el planeta:

En efecto, el elemento básico del gobierno constitucional liberal, las elecciones para constituir asambleas representativas y/o nombrar presidentes, se daba prácticamente en todos los estados independientes de la época. No obstante, hay que recordar que la mayor parte de esos estados se hallaban en Europa y en América, y que la tercera parte del planeta vivía bajo el sistema colonial. (Hobsbawm, 2007, pàg. 117)

Podem recordar també, que no feia tant que les monarquies absolutes (pensem en el cas de Rússia) havien desaparegut d'Europa, i que durant el segle anterior, encara Europa estava immersa en el procés de revolucions liberals.

A pesar de la existencia de numerosos regímenes electorales representativos, en los veinte años transcurridos desde la "Marcha sobre Roma" de Mussolini, hasta el apogeo de las potencias del Eje en la Segunda Guerra Mundial se registró un retroceso, cada vez más acelerado, de las instituciones políticas liberales. (Hobsbawm, 2007, pàg. 118).

Què va passar? Observem que els moviments feixistes varen calar en sectors molt amplis de la societat:

Los nuevos movimientos de la derecha radical que respondían a estas tradiciones antiguas de intolerancia, pero que las transformaron fundamentalmente, calaban especialmente en las capas medias y bajas de la sociedad europea. (Hobsbawm, 2007, pàg. 127)

Las capas medias y bajas fueron la espina dorsal de estos movimientos durante todo el periodo de vigencia del fascismo. (Hobsbawm, 2007, pàg. 128)

No vol dir, però que altres classes no en participessin, i sobretot se'n beneficiessin, com en el cas dels grans industrials alemanys.

Ens podríem demanar si precisament les classes mitges i baixes, més vulnerables a la crisi temoroses de perdre el seu status, no foren precisament les més proclius a demanar una "solució autoritària", un líder que "posés ordre", i a revestir-ho d'una ideologia per a ells "engrescadora", per dir-ho d'una manera planera, i això seria un element comú en tots aquests moviments.

En general, la atracción de la derecha radical era mayor cuanto más fuerte era la amenaza, real o temida, que se cernía sobre la posición de un grupo de la clase media, a medida que se desbarataba el marco que se suponía que tenía que mantener en su lugar el orden social. (Hobsbawm, 2007, pàg. 129)

Quina era aquesta amenaça, real o tan sols imaginada que va dur bona part dels habitants d'Europa a preferir la seguretat a la llibertat?

2.1 - La crisi econòmica.

Ja hem parlat, en l'apartat anterior, del naixement del Partit Nacionalsocialista dels Treballadors alemanys, de les dificultats econòmiques posteriors a la Primera Guerra Mundial, agreujades per l'humiliant Tractat de Versalles i amb un terrible perspectiva

d'hiperinflació. A la que s'ha d'afegir, és clar, el propi sentiment d'humiliació. La els anys centrals de la dècada dels vint portà una certa recuperació econòmica, que s'enfonsà de nou a finals dels anys vint.

En muchos sentidos los años treinta fueron el momento decisivo del siglo XX. A lo largo de esta década se fijaron de manera prácticamente definitiva los grandes modelos políticos que, en todos los sentidos, dominarían el panorama internacional hasta los años noventa. Sin embargo, el período de entreguerras en general, y, en particular, la prolongada crisis internacional abierta por el colapso financiero que tuvo lugar entre 1929 y 1931 y que llegaría hasta la segunda guerra mundial, nacieron directamente de la paz de París, que cerró en 1919 la gran guerra. (Ucelay da Cal, 1994, pàg. 135).

En Alemania, la gran inflación que redujo a cero el valor de la moneda, y la Gran Depresión que la siguió radicalizaron incluso a algunos estratos de la clase media, como los funcionarios de los niveles medios y superiores, cuya posición parecía segura. (Hobsbawm, 2007, pàg. 129).

El substrato común de esos movimientos era el resentimiento de los humildes en una sociedad que los aplastaba entre el gran capital, por un lado y los movimientos obreros en ascenso, por otro. O que, por lo menos, les privaba de la posición respetable que habían ocupado en el orden social. (Hobsbawm, 2007, pàg. 126)

L'any 1932, Alemanya era el país amb més aturats d'Europa (registrats), amb una xifra que superava el 40%. (veure Ucelay da Cal, gràfic pàg. 151).

No pot sorprendre del tot, doncs que els vots es dirigissin cap a un canvi, cap a un partit que prometia una nova Alemanya.

2.2 - El temor a una revolució de l'esquerra

Hi havia temor a una revolta del partits d'esquerra, esperonats pel triomf de la revolució russa i per la crisi, recordem la sublevació espartaquista, però també, el moviment vaguístic a Itàlia, a principis dels anys vint, amb ocupació de terres i fàbriques.

I, un cas més a prop de nosaltres: no podem considerar un dels factors de la Guerra Civil Espanyola, precisament el temor, o l'excusa d'una revolució comunista o anarquista?

El resultado de las elecciones del 16 de febrero significó una exigua victoria del Frente Popular en cuanto a votos, pero un substancial triunfo en cuanto a escaños en las Cortes. A primeras horas de la mañana del 17 de febrero, cuando se conocieron los resultados, el entusiasmo popular de las masas sembró el pánico entre los círculos de la derecha. (Preston, 1994, pàg. 149)

En el decenio de 1930, la democracia española fue aniquilada por efecto de las mismas tensiones. El contraste con la transición negociada que permitió el paso de la dictadura de Franco a una democracia pluralista en los años setenta es verdaderamente espectacular. (Hobsbawm, 2007, pàg. 142)

Hobsbawm rebutja la idea que hi hagués cap perill real per part de l'esquerra:

Tal vez convenga recordar que en ese periodo la amenaza de las instituciones liberales procedía exclusivamente de la derecha, dado que entre 1945 i 1989 se daba por sentado que procedía esencialmente del comunismo. (Hobsbawm, 2007, pàg. 119)

Però ja sabem que no és necessari que una amenaça sigui real perquè sigui efectiva, basta el temor, com el mateix Hobsbawm ha dit:

En general, la atracción de la derecha radical era mayor cuanto más fuerte era la amenaza, real o temida, que se cernía sobre la posición de un grupo de la clase

media, a medida que se desbarataba el marco que se suponía que tenía que mantener en su lugar el orden social. (Hobsbawm, 2007, pàg. 129)

¿Cuál es la causa de que el liberalismo retrocediera en el periodo de entreguerras, incluso en aquellos países que rechazaron el fascismo? Los radicales, socialistas y comunistas occidentales de ese periodo se sentían inclinados a considerar la eras de la crisis mundial como la agonía final del capitalismo. (...)La burguesía, enfrentada a unos problemas económicos insolubles y/o una clase obrera cada vez más revolucionaria, se veía ahora obligada a recurrir a la fuerza y a la coerción, esto es, algo similar al fascismo. (Hobsbawm, 2007, pàg. 142)

2.3 - El fracàs de les democràcies

Per que les masses adeptes al feixismes veieren aquests com una “solució”, és perquè també consideraren que les democràcies havien “fracassat”.

La principal razón de la caída de la República de Weimar fue que la Gran depresión hizo imposible mantener el pacto tácito entre el estado, los patronos y los trabajadores organizados que la habían mantenido a flote. (...)La vulnerabilidad de la política liberal estribaba en que su forma de gobierno, la democracia representativa, demostró pocas veces ser una forma convincente de dirigir los estados y las condiciones de la era de las catástrofes no le ofrecieron las condiciones que podían hacerla viable y eficaz. (Hobsbawm, 2007, pàg. 145).

Hobsbawm afirma que s'han de donar determinades condicions per un èxit de la democràcia, que la crisi econòmica i política feren impossibles, a saber: que la democràcia gaudeixi de consens i acceptació generals, una certa compatibilitat entre els diferents components del “poble”, i la possibilitat de desactivar i conciliar els conflictes interns (vegis Hobsbawm, 2007, pàg. 144). Això no va ser possible.

Està clar que en gran mesura es pot aplicar el fracàs d'aquestes condicions democràtiques a la caiguda de la Segona República a Espanya, profundament dividida en bàndols irreconciliables.

Però a banda del fracàs intern de les democràcies hi ha un fracàs diguem-ne “extern”, en no saber aturar França o Gran Bretanya l'expansionisme hitlerià, i fins i tot acceptar-lo en la Conferència de Munich (1938) en que es va tractar el tema dels Sudets. Encara avui molts es pregunten perquè, però...era possible convèncer als ciutadans britànics o francesos que es preparessin per a un enfrontament possible per un territori que en principi no els pertocava?

2.4 - Factors ideològics

No s'han de menystenir els factors ideològics que aglutinaren les masses al voltant dels diversos feixismes. En destaquem, amb matisos entre un i altre país, el nacionalisme y l'antisemitisme, a més de l'antiliberalisme (la creença que la democràcia liberal era inútil i fins i tot contraproductent per a resoldre els problemes), i l'anticomunisme o l'antisocialisme, ja esmentats.

Està clar que pel nazisme, el renaixement de l'orgull alemany, després de la derrota a la Primera Guerra Mundial, i les imposicions del Tractat de Versalles, fou un factor de primer ordre.

Hi havia a més, un passat idealitzat, que representava potser l'Alemanya ideal, amb l'exaltació inclosa del mites wagnerians, presentat to no com un retorn al passat, sinó més aviat com un futur gloriós. El nacionalisme es mescla a voltes amb l'antiliberalisme, considerat el liberalisme com una “modernitat”.

Los fascistas eran los revolucionarios de la contrarrevolución. En su retórica, en su atractivo para cuantos se consideraban víctimas de la sociedad, en su llamamiento a transformarla de modo radical. (...)

Análogamente, aunque el fascismo también se especializó en la retórica de retorno al pasado tradicional y obtuvo gran apoyo entre los que hubieran borrado el siglo anterior, si hubiera sido posible, no era realmente un movimiento tradicionalista del estilo de los carlistas de Navarra. (...) Propugnaba muchos valores tradicionales, lo cual es otra cuestión. Denunciaba la emancipación liberal –la mujer debía permanecer en el hogar y dar a luz muchos hijos- y desconfiaba de la insidiosa influencia de la cultura moderna. (Hobsbawm, pàg. 124).

Però era quelcom més que això, el nazisme proclama la superioritat de la seva suposada raça "ària", donant-li dret a dominar el món i cercant la unió de tots els alemanys en la "Gran Alemanya". D'aquesta manera intervé a la guerra civil espanyola, s'annexiona els Sudets a Txecoslovàquia, i incorpora Àustria al Reich (Anschluss), tot això davant la passivitat de les potències democràtiques, singularment Gran Bretanya i França.

El component de retorn al passat idealitzat el trobem també a l'Espanya de Franco, amb el mite de la Castella ideal del Cid, i el tradicionalisme carlista, així com la proclamació de la llar i la família tradicionals. Els seguidors de Franco es feien anomenar "nacionals", i odiaven els nacionalismes "separatistes", com el de Catalunya.

Però fins i tot recordem que Mussolini es considerava hereu de l'Imperi romà, i inicià la guerra d'Abissínia (1935) com a factor d'unitat italiana contra un enemic exterior i suposadament menys "civilitzat".

A Croàcia, el moviment ustaixa, que governà Croàcia després de la invasió nazi, tenia un component nacionalista i violentament antisèrbi.

En cuanto a los estados y movimientos que buscaron el apoyo de Alemania e Italia, en particular durante la segunda guerra mundial cuando la victoria del Eje parecía inminente, las razones ideológicas no eran el motivo fundamental (...) aunque algunos regímenes nacionalistas europeos de segundo orden, decían ser más nazis que las SS, en especial el estado ustachá croata. (Hobsbawm, 2007, pàg. 138)

També el Japó, que s'afegí a les potències de l'Eix Roma-Berlín, tenia un component nacionalista:

Los japoneses sustentaban con más empeño que nadie sus convicciones de superioridad racial y de la necesidad de la pureza de la raza, así como la creencia en las virtudes militares de sacrificio personal. (Hobsbawm, 2007, pàg. 137)

No obstant adverteix Hobsbawm, que a voltes el nacionalisme d'alguns règims entrava en contradicció amb l'expansionisme hitlerià:

Por otra parte es evidente también que no todos los nacionalismos simpatizaban con el fascismo, y no solo porque las ambiciones de Hitler y en menor medida las de Mussolini, suponían una amenaza para algunos de ellos, como polacos o checos. (Hobsbawm, 2007, pàg. 141).

3 - Racisme i antisemitisme

Ja es prou conegut l'aspecte racista del nazisme alemany i la proclamació de la superioritat de la raça ària, que havia dut el progrés al món, segons ells:

Tots els avenços de la civilització humana que tenim davant nostre, tota la producció artística, científica i tècnica són el resultat de l'activitat creadora dels aris. Això permet arribar a la conclusió, amb tota la raó, que els aris han estat els fundadors d'una civilització superior. (...) Sense la possibilitat de sotmetre les races inferior, l'ari mai no

*hauria pogut dur a terme les tasques que han conduït la humanitat cap a la civilització (...). No és cap casualitat que les primeres civilitzacions nasquessin on els aris van poder subjugar i sotmetre els pobles inferiors a la seva voluntat i als seus objectius. Per tant, els aris tenim el camí clarament assenyalat: hem de conquerir i sotmetre els homes de raça inferior i organitzar les seves activitats pràctiques, d'acord amb la seva voluntat i els seus interessos. (Hitler, *Mein Kampf*, 1925, citat al llibre "Talaia", de primer curs de batxillerat, ed. Vicens Vives, 2002).*

Els jueus, que havien estat perseguits ja des de l'edat mitjana es convertien en l'enemic interior "a batre", a qui es pot considerar culpable de bona part dels mals i pensar que no tenen lloc a la "nova Europa", que vol instaurar el nazisme.

Estos sentimientos encontraron su expresión más característica en el antisemitismo, que en el último cuarto del siglo XIX comenzó a animar, en diversos países, movimientos específicos basados en la hostilidad hacia los judíos. Los judíos estaban prácticamente en todas partes y podían simbolizar lo más odioso de un mundo injusto, en buena medida por su aceptación de las ideas de la Ilustración y de la Revolución Francesa que los había emancipado. (...) El rechazo a los judíos era general en el mundo occidental. (Hobsbawm, 2007, pàg. 126).

Recordem que el propi Hobsbawm és d'origen jueu, així que podem pensar en que són unes frases ben sentides.

S'ha especulat a voltes si el poble alemany coneixia el que passava amb els jueus. Crec que el llibre de Raul Hilberg (*La destrucción de los judíos europeos*) deixa ben clar que no podia ser d'altra manera.

En l'anomenada "Nits dels cristalls trencats" (9-10 de novembre de 1938), multitud de comerços i sinagogues jueves foren assaltades i destruïdes a Alemanya i Àustria.

Hilberg explica que ja després de l'ascensió de Hitler al poder els jueus del Reich foren minuciosament sotmesos a una complicada operació legal: foren desposseïts primer de la seva nacionalitat, després de les seves empreses, de les seves feines i ocupacions, dels seus estalvis, de les seves cases i reclosos en *guettos*. Durant la guerra les seves racions foren minvant cada cop més...fins als camps de treball i els d'extermini.

Clar que la població alemanya i dels pobles ocupats havia de ser conscient que els seus veïnats eren cada cop més pobres i que determinats llocs els estaven vedats. Per no parlar de la coneguda "estrella de David" groga que havien de portar al braç.

Cínicament podem pensar que l'abandonament d'empreses, ocupacions i cases per part dels jueus fins i tot va "solucionar" l'ocupació a molta gent, si bé no em d'oblidar el factor de la por, molts ciutadans ho podien trobar injust però callar pel temor de no patir el mateix destí.

Los judíos tenían muchos vecinos. Durante la catástrofe, estos espectadores tendieron a quedarse a un lado. La no implicación pareció ser motivo supremo, a veces casi una doctrina. Esta pasividad solidificada estaba firmemente arraigada en un trasfondo situacional y en una postura calculada. (Hilberg, 2005, pàg. 1154)

Aunque las dos comunidades se mantenían apartadas, la población en general fue consciente de las dificultades judías desde el comienzo de la legislación antijudía, y a menudo esta conciencia aumentó aún más a medida que se iban cortando sucesivamente los lazos con los judíos. Por su propia naturaleza, la conmoción no podía pasar-se completamente por alto. Los boicots, los despidos, las arianizaciones, las estrellas judías fueron muy visibles, y la desaparición de los judíos fue conspicua en sí misma. (Hilberg, 2005, pàg. 1157)

Sin embargo cuando Hitler accedió al poder, el capital cooperó decididamente con él hasta el punto de utilizar durante la segunda guerra mundial mano de obra esclava de los campos de exterminio. (Hobsbawm, 2007, pàg. 135)

No a tot arreu hi hagué el mateix antisemitisme. El règim mussolinià era reaci al principi, si bé després va col·laborar, en menor mesura. Qui va col·laborar amb cert "entusiasme", amb l'extermini fou el règim francès de Vichy. En canvi, Dinamarca va resistir amb força èxit l'ordre d'extermini.

(...) el fascismo italiano fue durante mucho tiempo una anomalía entre los movimientos derechistas radicales por su tolerancia, o incluso por su aprecio, hacia la vanguardia artística moderna y también (hasta que Mussolini comenzó a actuar en sintonía con Alemania en 1938) por su total desinterés hacia el racismo antisemita. (Hobsbawm, 2007, pàg. 135)

Així s'arribà al més de sis milions de jueus morts en camps d'extermini, entre els cinquanta milions de víctimes de la guerra (dels que 26 milions eren russos).

4 - Els diversos feixismes europeus

4.1 – Feixismes europeus

Mussolini arribà al poder l'octubre de 1922, després de la Marxa sobre Roma, i amb la complaença del rei i de l'exèrcit. Progressivament fou desmantellant les institucions democràtiques i eliminant els seus oponents, com el diputat socialista Mateotti. El dictador acabà assumint tots els poders. Partits i sindicats foren prohibits i perseguits els seus membres. Solament el Partit Nacional Feixista era legal, i com a òrgan consultiu, Mussolini creà el 1922 el Gran Consell Feixista.

De la mateixa manera, en arribar Hitler com a canceller tal poder gràcies a unes eleccions (1933), Hitler procedí a desmantellar les institucions liberals i a perseguir el que ell considerava els seus enemics, polítics o ètnics. L'incendi del *Reichtag* li donà l'excusa per perseguir els comunistes.

Però també ordenà eliminar la part "esquerronosa", del seu propi partit en la coneguda com a "Nit dels ganivets llargs" (30 de juny-2 de juliol de 1934), en la qual més de 300 membres de les SA, seccions d'assalt del partit, foren eliminats

Inicià una política econòmica que incloïa obres públiques i la fabricació d'armament.

El seu objectiu era la recerca d'un "espai vital" necessari per Alemanya.

La política econòmica de Mussolini no va ser tan exitosa.

Altres règims imitaren, amb variacions el feixisme o el nazisme, així com es constituïren partits de caire totalitari a diversos països, inclosa Gran Bretanya.

Esmentem per exemple, el propi règim franquista, la dictadura d'Horthy a Hongria (almirall d'un país sense mar i regent d'un regne sense rei), la dictadura d'Antonescu a Romania, ja hem esmentat el règim ustaixa croat, països que col·laboraren amb Hitler durant la segona guerra mundial. Fins i tot a voltes s'ha comparat Primo de Rivera (dictador de 1923 a 1930) amb Mussolini. A banda queda el salazarisme portuguès.

Los rasgos comunes a los regímenes italiano, español y portugués eran: 1) el autoritarismo político; 2) unos sistemas económicos generalmente corporativos; 3) una organización política estatal burocratizada, dependiente y esencialmente no revolucionaria; 4) una autonomía semipluralista para los sectores influyentes de la sociedad, y 5) sus políticas exteriores imperialistas, por lo menos en los años que van de 1937 a 1945. (Payne, 1987, pàg. 662)

El parecido entre el sistema de Mussolini y los ocho primeros años del régimen de Franco es bastante mayor de lo que a veces se piensa. Ambos emplearon partidos oficiales fascistas sometidos que se fundieron con elementos no fascistas y fueron posteriormente incorporados a éstos. Ambos permitían un pluralismo limitado en la sociedad y las instituciones nacionales bajo una dictadura ejecutiva. (Payne, 1987, pàg. 658).

Però podem esmentar altres semblances entre els diversos feixismes europeus. Ja hem esmentat el nacionalisme, l'antiliberalisme, l'antisocialisme i l'antocomunisme, el militarisme, el racisme (amb variants), les mobilitzacions de masses, el partit únic, el líder carismàtic que no es pot equivocar, i que pot prendre noms ressonants com "Duce" "Führer", o Caudillo" (que venen a significar el mateix).

El militarisme no s'expressava tan sols per l'exaltació de la guerra, sinó també per l'existència de grups paramilitars, com les SA (Sturmabteilung), alemanyes, i fins i tots la disciplina militar que s'imposava a grups juvenils com les joventuts hitlerianes.

No obstant aquests règims arribaren al poder de diverses maneres. Sigui amb la pressió de la "Marxa sobre Roma", de Mussolini, o guanyant unes eleccions com Hitler (que necessità però, el suport d'un altre partit, en principi), fins a un cop d'estat i una guerra civil com en el cas de Franco.

Hobsbawm senyala tres varietats de règims feixistes o autoritaris a l'Europa dels anys 30-40:

Las fuerzas que derribaron regímenes liberales democráticos eran de tres tipos, dejando a un lado el sistema tradicional del golpe militar empleado en Latinoamérica, para instalar en el poder a dictadores o caudillos carentes de una ideología determinada. Todas ellas eran contrarias a la revolución social (...). Todas eran autoritarias y hostiles a las instituciones políticas liberales. (Hobsbawm, 2007, pàg.119)

Los antiautoritarios o conservadores de viejo cuño —el Almirante Horthy en Hungría; el mariscal Mannerheim, vencedor de la guerra civil de blancos contra rojos en la nueva Finlandia independiente; el coronel, y luego mariscal, Pilsudski, libertador de Polonia; el rey Alejandro, primero de Serbia, y luego de la nueva Yugoslavia unificada; y el general Francisco Franco em España- carecían de una ideología concreta, más allá del antocomunismo y los prejuicios tradicionales de su clase.

Una segunda corriente de la derecha dio lugar a los que se han llamado "estados orgánicos" (Linz, 1975, pp. 277 y 306-313), o sea regímenes conservadores que, más que defender el orden tradicional, recreaban sus principios como una forma de resistencia al individualismo liberal y así desafiaban el movimiento obrero y el socialismo. Estaban animados por la nostalgia ideológica de una Edad Media o una sociedad feudal. (Hobsbawm, pàg. 120).

Un tercer corrent sembla que podria referir-se fins i tot a la "democràcia orgànica" de Franco:

De ese sustrato surgieron diversas teorías "corporativistas" que sustituían la democracia liberal por la representación de los grupos de intereses económicos o profesionales. Para designar este sistema se utilizaban a veces los términos democracia o participación "orgánica", que se suponían superior a la democracia, sin más, aunque de hecho siempre estuvo asociada con regímenes autoritarios y estados fuertes gobernados desde arriba, esencialmente por burócratas y tecnócratas. (...) los ejemplos más acabados en este tipo de estados corporativos hay que buscarlos en algunos países católicos, entre los que destaca el Portugal del profesor Oliveira Salazar (Hobsbawm, 2007, pàgs. 120-121).

4.2- Alguns feixismes fora d'Europa

Japó era una país que havia passat en poc temps d'un sistema "feudal" a un altre d'economia capitalista desenvolupada, i que sustentava des de feia temps pretensions sobre territoris de Xina i del Pacífic.

S'afegí a l'Eix Roma-Berlín, i el seu atac a Pearl Harbour el desembre de 1941, inicià la intervenció americana en la segona guerra mundial.

El règim autoritari japonès (feixisme?) presentava les seves peculiaritats.

Ja hem parlat del nacionalisme japonès i la seva preocupació per la puresa de la raça. Afegim ara la seva creença en les virtuts militars del valor i del sacrifici, que estava també present en el militarisme feixista o nazi:

Los japoneses sustentaban con más empeño que nadie sus convicciones de superioridad racial y de la necesidad de pureza de la raza, así como la creencia en las virtudes militares del sacrificio personal, del cumplimiento estricto de las órdenes recibidas, de la abnegación y del estoicismo. Todos los samurai habrían suscrito el lema de la SS hitlerianas “Meine Erde ist Treue, que puede traducirse como “el honor implica una ciega subordinación”. Los valores predominantes en la sociedad japonesa eran la jerarquía rígida. (Hobsbawm, 2007, pàg. 137-138)

Si los japoneses hubieran podido traducir el fascismo a términos zen, lo habrían aceptado de buen grado (Hobsbawm, 2007, pàg. 138).

La figura del líder carismàtic presentava aquí trets sagrats des de feia segles, ja que es tractava del propi emperador.

I tal vegada el sacrifici dels “kamikazes”, no era més que una continuació de la tradició del samurai.

Molt diferent és el feixisme (si així es pot dir), implantat a Sud-Amèrica, on molts personatges es proclamaren com a feixistes o pro-feixistes, però adoptant els seus trets més populistes.

Fue en América Latina donde la influencia del fascismo europeo resultó abierta y reconocida, tanto por personajes como el colombiano Jorge Eliécer Gaitán (1898-1948) o el argentino Juan Domingo Perón (1895-1947) (Hobsbawm, 2007, pàg. 139).

No obstant, les activitats dels règims d'Amèrica Llatina foren ben diferents dels europeus.

Lo que tomaron del fascismo europeo los dirigentes latinoamericanos fue la divinización de los líderes populistas valorados por su activismo. (Hobsbawm, 2007, pàg. 139).

El principal apoyo de Perón era la clase obrera y su maquinaria política era una especie de partido obrero organizado en torno al movimiento sindical que él impulsó. En Brasil, Getulio Vargas hizo el mismo descubrimiento. (Hobsbawm, 2007, pàg. 140-141).

5 - Conclusió final

Reflexionem no tan sols sobre els orígens i característiques del feixisme o dels feixismes, sinó sobre quan fràgil és la democràcia en el fons, i quan a prop estem de la barbàrie. També sobre quantes vegades s'usa la paraula “feixisme” o nazisme” amb frivolitat, per designar qualsevol moviment conservador que no agrada.

I potser podem pensar que, en el fons el feixisme neix de la por humana, del temor a un futur incert, o de l'odi a l'estranger, i per tant és etern, i pot retornar en qualsevol moment.

Bibliografia i fonts consultades

Hilberg, Raul, *La destrucción de los judíos europeos*, Akal, Barcelona, 2005

Hobsbawm, Eric; *Historia del siglo XX*; editorial Crítica, Barcelona. Primera edició octubre 1995; edició emprada juny 2007 (11ª edició)

Payne, Stanley G., *El régimen de Franco*, Alianza Editorial, Madrid, 1987

Preston, Paul, *Franco*. Grijalbo, Barcelona, 1994.

Ucelay da Cal, Enrique, *El final del segundo milenio (un siglo de miedos apocalípticos)*, volum 12 de la Història Universal Planeta, dirigida per Josep Fontana. Barcelona, 1994.

Veiga Rodríguez, Francesc, *El món d'entreguerres*, UOC

Internegrafia

<http://es.wikipedia.org/wiki/Nazi>

http://es.wikipedia.org/wiki/Cruzada_del_36

<http://www.artehistoria.jcyl.es/batallas/contextos/4886.htm> (sobre relacions amb l'Església)

<http://herodotovirtual.blogspot.com/2007/06/las-iglesias-protestantes-durante-la.html> (sobre relacions amb l'església)

Feixisme, nazisme i confessions religioses

1. Feixisme i Església catòlica
2. Nazisme i esglésies protestants
3. Judaisme
4. Nazisme i religió

1. Feixisme i Església catòlica

S'ha debatut molt sobre el paper de l'església catòlica davant el feixisme i el nazisme, i fins i tot s'ha acusat al Papa Pius XII de simpatitzar o almenys no qüestionar ambdues ideologies totalitàries.

És ben cert que la veu de l'Església no es va sentir massa condemnant els evidents excessos de feixistes i nazis, ni tan sols després de l'inici de la segona guerra mundial; d'altres ho han disculpat dient que es tractava de garantir la seguretat dels catòlics a Alemanya i als territoris dominats pels nazisme, la qual cosa, veient el caràcter desprietat del domini nazi, ofereix alguna credibilitat. Quedaria en l'aire saber si el Vaticà va intentar en algun moment fer una gestió que salvés vides.

El cert és que se sap que, acabada la segona guerra mundial, molts criminals nazis fugiren a Suïssa o Argentina amb l'assistència de religiosos catòlics, si bé també l'Església catòlica va salvar jueus i altres persones amb salconduits.

Respecte a la compatibilitat o no de la doctrina catòlica amb el feixisme, opina Hobsbawm:

Así, la Iglesia Católica, profundamente reaccionaria en la versión consagrada oficialmente por el Primer Concilio Vaticano de 1870, no sólo no era fascista, sino que por su hostilidad hacia los estados laicos con pretensiones totalitarias debía ser considerada como adversaria del fascismo. Y sin embargo, la doctrina del "estado corporativo", que alcanzó su máxima expresión en los países católicos, había sido formulada por los círculos fascistas (de Italia), que bebían, entre otras, en las fuentes de la tradición católica. De hecho, algunos aplicaban a dichos regímenes la etiqueta de "fascistas clericales". En los países católicos, determinados grupos fascistas, como el movimiento rexista del belga Leon Degrelle, se inspiraba directamente en el catolicismo integrista. Muchas veces se ha aludido a la actitud ambigua de la Iglesia con respecto al racismo de Hitler, y menos frecuentemente, a la ayuda que personas integradas en la estructura de la Iglesia, algunas de ellas en cargos de importancia, prestaron después de la guerra a fugitivos nazis, muchos de ellos acusados de crímenes de guerra. Hobsbawm, 2007, pàg. 121

L'Església, com la majoria d'alemanys, no podien ignorar el racisme de Hitler, doncs els senyals públics i les conseqüències eren evidents. Com ens ensenya l'extensíssim llibre de Raul Hilberg, els jueus havien estat desposseïts de la seva nacionalitat, ocupacions i béns fins i tot abans de la Segona Guerra Mundial.

Si bé podia ser cert un inquietud per la sort dels catòlics alemanys, no podem menys de pensar que el Vaticà i molts catòlics preferien els règims feixistes, pel que suposava de conservació de l'antiga societat, que no un possible règim d'esquerres o fins i tot pro-bolxevic, que per moltes persones en aquells moments, constituïa una amenaça per prendre's seriosament.

Això explicaria, per exemple, el suport de l'Església espanyola a Franco, si bé hi va ajudar, lògicament, la persecució de religiosos a la zona republicana.

Dins del feixisme italià, podem dir que les relacions entre el Vaticà i el règim de Mussolini foren fins a cert punt cordials, si així ho podem deduir per la signatura dels Pactes del Laterà, que reconeixien la sobirania del Papa (Pius XI) i de la ciutat del

Vaticà, posant així final a un llarg període de relacions tenses entre Itàlia i el Papat, desposseït del seus estats durant la unificació italiana.

En aquests pactes, signats l'11 de febrer de 1929, el regne d'Itàlia i l'estat del Vaticà es varen reconèixer mútuament. En ells es reconeixia la independència i sobirania de la Santa Seu, i els compensava l'Església per les seves pèrdues de 1870, durant la unificació italiana. El Papa acordà enviar els candidats a bisbe a la consideració del govern italià, i ordenar als bisbes juressin lleialtat a l'estat italià abans de prendre possessió del seu càrrec; es prohibia els clergues prendre part en la política i les lleis sobre el matrimoni i el divorci, serien conforme la doctrina catòlica. El clergues estarien exempts del servei militar. L'església tindria un poder decisiu en el sistema d'ensenyament.

No hi ha dubte que el fet de ser la gran majoria de la població italiana catòlica practicant, va influir en aquestes bones relacions que va establir Mussolini, i que l'ajudaven a enfortir i "dignificar" el seu règim.

El Vaticà demanà el vot pels feixistes a les eleccions de 1929, i posteriorment va condemnar en l'encíclica *Dialectissima nobis*, el laïcisme de la Segona República espanyola.

La identificació de Pius XII i l'Església catòlica espanyola (sotmesa per altra banda a una sagnat repressió en el bàndol republicà, com ja hem dit) amb el bàndol sublevat a la guerra civil espanyola, fins al punt de qualificar-la de "croada" i el règim polític franquista, és ben clara, arribant-se a encunyar el terme "nacionalcatolicisme", per definir un dels seus trets ideològics.

No obstant, catòlics abans propers al franquisme, com Georges Bernanos, es varen anar distanciant d'ell. Bernanos, que havia viscut a Mallorca, descriu a la seva obra "*Les grands cimetières sous la lune*" (Els grans cementiris sota la lluna, 1938), la cruel repressió franquista.

La era fascista señaló un cambio de rumbo en la historia del catolicismo porque la identificación de la Iglesia con una derecha cuyos principales exponentes internacionales eran Hitler y Mussolini, creó graves problemas morales a los católicos.
Hobsbawm, 2007, pag. 121

La postura del Vaticà en la segona guerra mundial, va iniciar-se amb un feble condemna de la invasió de Polònia, país eminentment catòlic, condemna que va ser feta amb tota mena de cauteles.

2. Nazisme i esglésies protestants

El paper de les esglésies protestants alemanyes davant el nazisme, no és menys fosc que el de la catòlica.

No hi va haver cap condemna general de les esglésies protestants contra la política racista i genocida de Hitler. Com sempre, podem atribuir el silenci a la por o a la conformitat.

Sí que hi van haver excepcions individuals, com la del teòleg i pastor Dietrich Bonhoeffer, que es va oposar fermament a la claudicació de les esglésies alemanyes enfront Hitler, i es va oposar públicament a la seva política antisemita.

Acusat d'estar implicat en el complot contra Hitler, va ser executat a Berlín poc abans de l'alliberament de la ciutat, l'abril de 1945.

Però a part de Bonhoeffer i els seus seguidors, i altres teòlegs, com Martin Niemöller o Karl Barth, el que és cert és que per activa o passiva, la major part de les confessions recolzaren Hitler, i fins i tot l'Església catòlica es mantingué en silenci.

L'església protestant, a diferència de la catòlica, no té un comandament unificat, sinó una estructura federal, que agrupa esglésies iguals en drets i obligacions i està dirigida per un Sínode. Hitler decidí sotmetre aquesta estructura a les seves decisions, trobant-

se en principi una certa resistència, ja que els bisbes no estaven d'acord en que fos el comandament polític qui elegís el seu cap.

El 1933, en assumir Hitler el poder, les esglésies protestants varen rebre amb bona disposició Hitler, ja que era un fre contra les tendències esquerranes i la descristianització; a més, els dirigents nazis estaven disposats a retornar als cultes cristians, entre els que es trobava Niemöller, que ben aviat obrí els ulls a la veritable naturalesa del règim.

Hitler inventà una organització que s'anomenà Deutscher Christen (en realitat Glaubensgemeinschaft Deutscher Christen), i que pretenia fer-se amb el control de les esglésies alemanyes, reformant la seva estructura i creences, que s'havien d'inspirar en el principi de les tradicions germàniques; havien d'estar regides per un Reichsbischof, que només li havia de retre obediència al Führer,. L'elegit fou Ludwig Müller, però les esglésies proposaren una altre candidat: Friedrich von Bodelschwingh, que va guanyar les eleccions. Hitler va respondre amb els atacs d'una organització paramilitar, les SA *Jesuchrist*, i va aconseguir la renúncia de Bodelschwingh, deixant el camí lliure al candidat hitlerià.

De la mateixa manera, Hitler va idear un sistema per apoderar-se dels governs regionals de les esglésies, imposant candidats seus en totes elles, excepte en tres, les dels pastors Wurm, Meiser, Maraherens, de les regionals de Württemberg, Baviera i Hannover, respectivament.

No obstant, es va acabar consolidant en el panorama de les esglésies alemanyes. Es crear un Ministeri d'Afers eclesiàstics.

Les esglésies, per exemple, col·laboraren en l'esclariment de l'ascendència jueva de molta gent:

Antes de 1875-1876, los nacimientos sólo los registraban las iglesias. Así, las iglesias fueron atraídas al desempeño de una función administrativa en la aplicación de la primera medida del proceso de destrucción, una tarea que desempeñaron como si de algo rutinario se trataba. (Hilberg, 2005, pàg. 85)

Més endavant llegim:

Los representantes de la iglesia evangélica luterana de siete provincias, invocaron las enseñanzas de Martín Lutero para declarar que los cristianos racialmente judíos no tenían cabida ni derechos en una Iglesia Evangélica alemana. (Hilberg, 2005, pag. 193)

Del paper funcional que Hitler reservava per a l'Església, n'és bona mostra la frase *Kinder, Küche, Kirche* (fills, cuina, església), tasques pròpies per a les dones segons el règim hitlerià.

3. Judaïsme

És evident que es tractava d'extirpar d'Europa no tan sols els jueus, com a "elements estranys", a la "nova Europa", nazi, sinó també la religió jueva, per la qual cosa no es tractava d'establir-hi cap tipus de relació, sinó de destruir-la.

Algunes vegades la religió serví per determinar el grau de judaisme d'una persona, tal com explica Hilberg.

La causa particular hacía referencia a una joven, medio judía, que se había casado con un medio judío (Mischling de primer grado). El matrimonio, en consecuencia, no la situaba en la categoría de judía. Estaba sin embargo, el tema de su religión. Las pruebas demostraban que en 1923 y 1924 había recibido instrucción religiosa judía por insistencia de su padre que era judío. En los años posteriores acompañó a su padre a la sinagoga, una vez al año, en los principales días sagrados de los judíos. Después de la muerte de su padre, en 1934, suspendió las visitas a la sinagoga, pero al pedir trabajo en una organización comunitaria judía, declaró que era de religión judía. Hasta 1938, además, estuvo incluida como miembro de una sinagoga.

El tribunal declaró que no era judía. Las pruebas demostraban que se había resistido a los intentos paternos de que fuese formalmente aceptada con la oración y la bendición en la religión judía. No había visitado la sinagoga por razones religiosas, sino tan solo para satisfacer a su padre. (Hilberg, 2005, pàg. 88)

4. Nazisme i religió

Tenia doncs el règim hitlerià alguna creença, o les esglésies només eren concebudes com a instruments de control?

Molt s'ha parlat dels aspectes pagans i esotèrics del nazisme.

Pel que fa als aspectes esotèrics, recordem el trasllat de la suposada “Espasa de Longinus”, que es conservava a Viena, i que la tradició deia havia servit per travessar el cor de Crist, essent usada en l'Edat Mitjana per diversos prínceps i reis cristians, i que Hitler va fer dur a Berlín tan aviat va annexionar-se Àustria.

Així mateix, dins aquesta tradició estaria la cèlebre anècdota segons la qual, Himmler en venir a Espanya, cercava suposadament el “Sant Grial”, de les llegendes artúriques, i que donaria el poder per sempre al nazisme, Grial que es diu va cercar a Montserrat. Si fos veritat, pensem que no passaria d'un fet anecdòtic, si bé no s'ha de desdenyar l'impacte de les “explicacions màgiques”, sobre determinades masses o grups de persones.

No oblidem que s'ha atribuït un origen esotèric fins i tot a la pròpia esvàstica, que simbolitzava el règim.

Dins del paganisme s'englobarien el retorn a les tradicions germàniques, fins i tot l'exaltació de les antigues divinitats i que constituïren per a ells una expressió de germanisme autèntic, enfront les contaminacions foranies com la jueva. No hem d'oblidar que fins i tot el propi cristianisme tenia un origen jueu, cosa que no podien ignorar el jerarques nazis.

Sant Llorenç des Cardassar, octubre 2008

Bibliografia i fonts consultades

Hilberg, Raul, *La destrucción de los judíos europeos*, Akal, Barcelona, 2005

Hobsbawm, Eric; *Historia del siglo XX*; editorial Crítica, primera edició octubre 1995; edició emprada juny 2007 (11ª edició)

Payne, Stanley G., *El régimen de Franco*, Alianza Editorial, Madrid, 1987

Preston, Paul, *Franco*. Grijalbo, Barcelona, 1994

Ucelay da Cal, Enrique, *El final del segundo milenio (un siglo de miedos apocalípticos)*, volum 12 de la Història Universal Planeta, dirigida per Josep Fontana. Barcelona, 1994.

Veiga Rodríguez, Francesc, *El món d'entreguerres*, UOC

Internetgrafia

<http://www.artehistoria.jcyl.es/batallas/contextos/4886.htm>

http://es.wikipedia.org/wiki/Cruzada_del_36

http://es.wikipedia.org/wiki/Acuerdo_Laterano

<http://herodotovirtual.blogspot.com/2007/06/las-iglesias-protestantes-durante-la.html>

http://es.wikipedia.org/wiki/Nazismo_y_religi%C3%B3n

http://es.wikipedia.org/wiki/Dietrich_Bonhoeffer